

POLITIKA ŠIRENJA NATO-a PREMA ZAPADNOM BALKANU U DIHOTOMIJI RACIONALISTIČKE I KONSTRUKTIVISTIČKE TEORIJE MEĐUNARODNIH ODNOSA

Dana Luša

*Fakultet političkih znanosti,
Sveučilište u Zagrebu*

Pregledni rad

Primljeno: siječanj 2012.

Sažetak Širenje NATO-a temeljni je aspekt njegove transformacije te prilagođavanja novim izazovima sigurnosti u međunarodnoj zajednici nastalima nakon Hladnog rata. Kao takvo moguće ga je objasniti kombinacijom teza dviju teorijskih škola međunarodnih odnosa: racionalističke – neorealizam i neoliberalni institucionalizam, i konstruktivističke – socijalni konstruktivizam, s obzirom na to da su odluke o širenju bile političke, a ne isključivo tehničke prirode (bazirane na propisanim kriterijima primanja u članstvo). Bez obzira na različite percepcije spomenute problematike primjećuje se nedostatak objedinjavanja teza pojedinih teorija međunarodnih odnosa, tj. implementacije normativnog okvira u analizu stvarnosti. Naime teoretičari međunarodnih odnosa nisu stvorili cjelovitu sliku NATO-ova djelovanja u posthladnoratovskom periodu, nijedan teorijski pristup nije naznačio renesansu kakvu je Savez manifestirao svojom transformacijom, prvenstveno procesom širenja i primanja dvanaest zemalja članica. Stoga i postoje samo parcijalni teorijski pokušaji eksplikacije pojedinih faza posthladnoratovskog širenja, koji sklapanjem u mozaik daju cjelovito objašnjenje procesa i grade temelje za predviđanje njegovih budućih parametara. Nakon drugog kruga širenja 2004. godine te primanja sedam novih država s područja Srednje i Istočne Europe, NATO je svoju politiku usmjerio prema dvjema regijama: Zapadnom Balkanu te Crnomorskoj regiji kao potencijalnim izvorima nestabilnosti te ključnim područjima za projiciranje interesa prema kriznim žarištima na Mediteranu, Bliskom istoku te Centralnoj Aziji. Autorica analizira politiku širenja NATO-a na Zapadni Balkan koristeći se kvalitativnim i kvantitativnim varijablama na pojedinačnoj razini, što uz kvalitativnu analizu obilježja cijelog kruga širenja omogućuje bazu za potpunu teorijsku elaboraciju predmeta istraživanja. U članku se aplikacijom suvremenih teorija međunarodnih odnosa na rezultate istraživanja nastoje objasniti odluke koje su stajale iza politike širenja NATO-a na Zapadni Balkan, politički i sigurnosni kontekst odvijanja cjelokupnog procesa, geostrateški i geopolitički rezultati, te predvidjeti daljnji pravci politike širenja.

Ključne riječi politika širenja NATO-a, Zapadni Balkan, racionalistička teorija u međunarodnim odnosima, konstruktivistička teorija u međunarodnim odnosima

Uvod

Nakon pokretanja procesa unutarne (prilagodba ciljeva, strukture, snaga i misija) i vanjske transformacije (uz širenje podrazumijeva odnose Saveza i zemalja nečlanica) NATO je opstao u novim posthladnoratovskim okolnostima profilirajući se kao dominantna sigurnosna organizacija angažirana u mnogobrojnim aktivnostima u međunarodnoj zajednici. Konstantna je linija transformacije proces širenja koji je uvelike doprinio jačanju demokracije i sigurnosti na europskom kontinentu. Prije trećeg kruga širenja i obilježavanja 60. godišnjice Saveza istaknuto je da nijedna europska država neće biti ostavljena po strani u smislu suradnje s NATO-om u okviru za to predviđenih mehanizama ili eventualnog članstva. Međutim ostalo je otvoreno pitanje preslagivanja interesa, načina donošenja odluka te izbora kandidata za sljedeće krugove širenja. Unatoč skepsi i zabrinutosti koja je sredinom 90-ih vladala u vezi sa širenjem NATO-a, recentnija istraživanja ukazuju da ono simbolizira pozitivnu snagu promjene jer zemlje aspirantice afirmativno odgovaraju na zahtjeve za političkim, ekonomskim i vojnim reformama (Epstein, 2005: 63-105).

U geostrateškom pogledu NATO je prvim krugom širenja ispunio nastalu *buffer* zonu nestabilnosti u srcu Europe, dok je drugim krugom povezo čitavu Srednju Europu, zahvatio Baltik i ušao na područje Istočnog Balkana. Novoprimljene članice predstavljale su mostobran prema regiji Kavkaza, Kaspijskog jezera i Crnog mora, geostrateški i u smislu resursa iznimno važnoj. Istovremeno veliki prostor istočne polovice europskog kontinenta postao je prostorom integracije, sigurnosti i stabilnosti.

Ako se prvi krug širenja NATO-a može okarakterizirati kao *siguran iskorak*, drugi se, s obzirom na broj članica te na geostrateške i geopolitičke implikacije, može definirati kao svojevrsni *put u neizvjesno*. Uskoro nakon primanja deset novih članica, pozicioniranja na granicama Rusije, obalama Crnog mora, stvaranja koridora preko Bugarske i Rumunjske s Turskom te Bliskim istokom i Centralnom Azijom, Savez se okrenuo globalnoj dimenziji djelovanja naglašenom borbom protiv terorizma. Istovremeno su zemljama aspiranticama ponuđeni postojeći okviri institucionalne suradnje. Stoga je primanje Albanije i Hrvatske u članstvo 2009. godine značilo snažnu predanost politici širenja te, s obzirom na prethodna dva kruga, *nastavak koračanja utabanim putem*. Međutim iskristalizirala su se suprotstavljena mišljenja o trećem krugu širenja: s jedne strane naglašavalo se da je pozivanjem spomenutih zemalja NATO snizio svoje standarde u smislu postignutog nivoa demokracije i stabilnosti, dok se s druge strane impliciralo da je takav potez bio nužan za stvaranje sigurnosnog okruženja poticajnog za buduće reforme zemalja regije.

Politika NATO-a prema zemljama Zapadnog Balkana može se etiketirati kao *faza razvijanja procesa* s obzirom na sudjelovanje Bosne i Hercegovine i Crne Gore u Akcijskom planu za članstvo, unatoč specifikumu Srbije u kojoj službena politika nije sklona članstvu. Naime djelovanje NATO-a na području šire regije Balkana u prošlosti se pokazalo iznimno važnim u smislu sprečavanja mogućih sukoba (Grčka-Turska). To se očekuje i u budućnosti, imajući na umu postojanje otvorenih bilateralnih pitanja.

U članku polazimo od hipoteze da je treći krug posthladnoratovskog širenja NATO-a (primanje Albanije i Hrvatske)

moгуće u cijelosti objasniti kombinacijom neorealističke, neoliberalno-institucionalističke i socijalno-konstruktivističke teorije međunarodnih odnosa, dok je budućnost širenja moguće predvidjeti implementacijom neoliberalnog institucionalizma u slučaju primanja Crne Gore te neorealizma u slučaju Makedonije. Neorealisti naime smatraju da je u geostrateškom smislu NATO primanjem Albanije i Hrvatske smjerao stabilizaciji trusne regije Zapadnog Balkana te jačanju svojeg južnog krila, koje je iznimno važno u borbi protiv terorizma. Nadalje, inzistiranjem na demokratskim reformama, usvajanjem vrijednosti zapadne liberalne zajednice te daljnjim naglašavanjem politike otvorenih vrata kao materijalizacije svoje institucionalne vrijednosti NATO je djelovao u skladu s tezama socijalnog konstruktivizma i neoliberalnog institucionalizma.

Da bismo potvrdili početnu hipotezu, fokusirali smo se na ova pitanja: koje su zemlje značajne za pozivanje u članstvo i zašto, tko i kako odlučuje o tome, koji su kriteriji primanja u članstvo te, u konačnici, koji su glavni faktori koji utječu na države da aspiriraju za članstvo i na članice da se zainteresiraju za određeni aspiranta u određeno vrijeme? S ciljem potpune teorijske elaboracije širenja NATO-a na Zapadni Balkan u obzir smo uzeli kvalitativnu analizu trećeg kruga širenja te kvantitativne i kvalitativne pokazatelje na pojedinačnoj razini, koji impliciraju veću mogućnost interpretacije odluke vezane uz izbor određene članice u određenom vremenskom intervalu.

Naime ako se fokusiramo na NATO kao savez, tj. na jednu od "razina" djelovanja država u međunarodnoj zajednici, povijesna praksa ukazuje na konsenzualni način donošenja odluka iza kojeg se skrivaju lobiranja, savezništva i imple-

mentacija vanjskopolitičkih agendi najjačih članica. Općenito je proces donošenja odluka o započinjanju proširenja NATO-a nakon Hladnog rata uvjetovan, osim kriterijima¹ (prema Studiji o širenju iz 1995), međunarodnim okolnostima, karakteristikama regije, razlozima aspiracije, reakcijama Rusije te u velikoj mjeri interesima saveznika (kvalitativni pokazatelji određenog kruga širenja).

Za vrijeme tri kruga posthladnoratovskog širenja javljala su se i krucijalna pitanja vezana uz partikularne odluke o izboru kandidata te o vremenskom okviru njihova primanja u članstvo. Stoga je da bi se bolje razumio cjelokupan proces širenja na Zapadni Balkan, potrebno analizirati koji su faktori osim kriterija iz Studije utjecali na odabir pojedine članice, poput karakteristika zemlje (geostrateški položaj, političke i kulturne odrednice), razloga za aspiraciju, bilateralnih odnosa/interesa saveznika te reakcija Rusije (kvalitativni pokazatelji pojedine države). Na individualnoj razini nastojat ćemo primjenom istraživačkih metoda utemeljenih na statističkoj analizi analizirati sposobnost zemalja Zapadnog Balkana za ispunjavanje kriterija članstva koristeći političke, ekonomske i vojne pokazatelje te stratešku atraktiv-

¹ Studija o širenju implicira kriterije koje bi svaka od zemalja aspirantica trebala zadovoljiti prilikom ulaska u Savez: političko-ekonomske (konsolidirane demokracije, funkcionirajuća tržišna ekonomija, dobrosusjedski odnosi) te vojne (kampanja i podrška članstvu, demokratska kontrola nad oružanim snagama, vojne reforme i troškovi – kolektivna obrana, zapovjedna struktura, konvencionalne snage, nuklearne snage, struktura snaga, obavještajni proces, financiranje). Vidi detaljnije u: *North Atlantic Treaty Organization Enlargement Handbook* (2006), International Business Publications: Washington DC.

nost, koji u konačnici vode teorijskom objašnjenju pozivanja pojedine države u određenom trenutku procesa širenja.

Analiziranje politike širenja NATO-a iziskuje sagledavanje te prožimanje više spomenutih pokazatelja (kvalitativnih i kvantitativnih) kako bi se teorijski dokazala polazna hipoteza. Vođeni spomenutim ciljevima iz šarenog mozaika teorijskog tretiranja međunarodnih odnosa, u ovom članku nastojimo dokazati da se teze racionalističkih teorija (teorija neorealizma i neoliberalnog institucionalizma) te socijalnog konstruktivizma u najvećoj mjeri odražavaju u dosadašnjem tijeku te predviđanju kretanja politike širenja NATO-a prema regiji Zapadnog Balkana.

Neorealizam i posthladnoratovsko širenje NATO-a

Svakihi desetak godina NATO se nalazi na prijelomnici u smislu potrebe za analizom i vrednovanjem "minulog rada" te određivanjem smjernica budućeg djelovanja. Suprotno pesimističnom predviđanju realista, NATO ne samo da je opstao nakon Hladnog rata već je doživio i svojevrsnu renesansu u smislu širenja opsega i mehanizama djelovanja, među kojima se kao ključni segmenti ističu operacije *out of area* i širenje. Naime neorealisti su, definirajući vojne saveze kao alate za postizanje državnih interesa te kao odgovor na vanjske prijetnje, smatrali da će nestankom Varšavskog ugovora doći i do nestanka NATO-a (Waltz, 1979: 126; Grieco, 1988: 46).

Unatoč pesimističnim predviđanjima NATO je procesom transformacije potvrdio svoju institucionalnu vrijednost, etabliravši se kao glavni instrument promicanja sigurnosti i stabilnosti na europskom kontinentu i potičući

svojom politikom kondicionalnosti reformske procese u zemljama aspirantima, posebice u regiji Zapadnog Balkana. S druge strane ističe se da svojevrsna NATO-ova renesansa nije veliki udarac neorealisticima, koji nisu specificirali vrijeme raspuštanja Saveza, dok je primjerice Waltz sa svojom teorijom balansa prijetnje opstanak NATO-a objašnjavao pojavom novih izazova sigurnosti te strateškim interesima SAD-a (Waltz, 1998).

Osnovni pokazatelji na kojima neorealisti temelje svoja predviđanja djelovanja NATO-a u posthladnoratovskoj međunarodnoj zajednici (među kojima je i politika širenja) jesu:

- međunarodne institucije isključivo služe nacionalnim, a ne međunarodnim interesima
- države se u međunarodnom djelovanju ponašaju egoistično, birajući opcije koje maksimaliziraju njihovu dobrobit ili zadovoljavaju ciljeve u određenom kontekstu
- odluke o potencijalnom članstvu u organizacijama temelje se isključivo na *cost-benefit* analizi, tj. do širenja dolazi samo ako su njegovi troškovi ekvivalentni kontribucijama novih članica
- države se brinu o relativnim dobitima drugih i nastoje obraniti svoju poziciju u međunarodnoj strukturi moći
- one države koje ne ostvaruju ukupnu dobit širenjem svejedno će se suglasiti s njim ako su ili potpuno kompenzirane od strane dobitnika ili ako im dobitnici prijete isključenjem ili unilateralnom politikom
- anarhičnost međunarodnog sistema u kojem države prvenstveno moraju biti zaokupljene svojom sigurnošću ako žele preživjeti kao autonomni

akteri (Keohane, Martin, 1995: 40; David, 1999: 9-25; Waltz, 1979: 5).

Interpretirajući politiku širenja Saveza te predviđajući njene reperkusije, dio neorealista tu politiku vidi kao promicanje osnovnih realističkih premisa u smislu jačanja moći SAD-a, isticanja strateških interesa i preferencija država članica, ovisnosti europskih država o zaštiti SAD-a, jačanja sigurnosti u Europi i novih tržišta naoružanja; dok su protivnici širenja iz redova neorealista isticali mogućnost stvaranja novih linija podjele u Europi, slabljenja institucionalnog kapaciteta Saveza da reagira učinkovito, narušavanja odnosa s Rusijom te odsutnost osjećaja ugroženosti zemalja aspirantica koje su smanjivale broj vojnih snaga (Kay, 2006: 105-108).

Posebno treba istaknuti da su se krajem 80-ih godina neorealisti sa svojim predviđanjem kolapsa NATO-a s obzirom na nestanak jedinog hladnoratovskog neprijatelja, kao i na činjenicu da je SAD spreman štititi druge države i angažirati se na europskom kontinentu samo ako su direktno ugroženi njegovi sigurnosni interesi, na neki način diskvalificirali iz debate o razlozima pokretanja procesa širenja. Naime zagovaratelji spomenute teorije percipirali su NATO isključivo kao vojni savez, čime su sebi oduzeli instrumentarij za realističniju procjenu. Njihov kredibilitet ponovno jača nakon terorističkih napada 11. rujna te interpretacije drugog i trećeg kruga širenja.

S obzirom na fokus članka potrebno je akcentirati da se faze procesa širenja, interesi država članica te donošenje odluke o primanju pojedinih zemalja ne mogu cjelovito analizirati bez pozivanja na načela teorije neorealizma. Naime tijekom formuliranja politike širenja nakon završetka Hladnog rata filtrirali su

se različiti interesi, nastojanja za maksimalizacijom moći pojedinih država članica, različite vizije djelovanja i uloge NATO-a, isticanje vojno-strateških nad političkim uvjetima članstva u partikularnim situacijama, preferencije primanja određenih država utemeljene na geostrateškim i geopolitičkim datostima, kao i projiciranje unutarnjopolitičkih dilema na vanjskopolitičku razinu. Ti pokazatelji politike širenja NATO-a na regiju Zapadnog Balkana u najvećoj se mjeri mogu analizirati te objasniti tezama neorealističke teorije međunarodnih odnosa.

Druga teorija primjenom koje se nastoji kompletirati mozaik interpretacije širenja NATO-a na Zapadni Balkan s neorealizmom dijeli percepciju država kao primarnih aktera u međunarodnom sistemu, želju za preživljavanjem te racionalnost djelovanja država s ciljem ostvarivanja interesa. Međutim za razliku od neorealista neoliberalni institucionalisti akcentiraju ulogu institucija kao okvira u kojima države mogu realizirati svoje interese u poshladnoratovskom svijetu.

Neoliberalni institucionalizam i posthladnoratovsko širenje NATO-a

Kao racionalistička teorija neoliberalni institucionalizam poziva se na anarhiju kao okvir djelovanja države u međunarodnim odnosima, istodobno upućujući na institucije koje posreduju u suradnji među državama te nastaju u slučajevima kada su troškovi transakcija i zajedničkih aktivnosti niži od koristi političke razmjene. Naime institucije posjeduju interaktivnu nit s obzirom na to da ne odražavaju isključivo interese država, već suradnjom pomažu i u njihovu oblikovanju. Iako je većina institu-

cija, imajući na umu povijesne okolnosti, nastala radi odgovora na političke ili vojne konflikte, svi oblici međunarodne suradnje odvijaju se u određenom institucionalnom kontekstu.

Nadalje, djelovanjem u zajedničkim institucijama i fokusiranjem na kolektivne interese i ishode smanjuje se kompetitivni element međudržavnih odnosa; stoga države manje strahuju od dobitaka drugih država (Grieco, 1998: 485-507). S obzirom na spomenuto neoliberalni institucionalisti smatrali su da države svoje interese u posthladnoratovskom periodu mogu u najvećoj mjeri ostvariti kroz institucionalni i organizacijski okvir NATO-a koji je, postojećim mehanizmima i mogućnošću razvoja novih, služio kao temelj pozicioniranja i prodiranja zapadnog svijeta prema bivšem istočnom komunističkom bloku. Naime neoliberalni institucionalizam ističe jedinstvena organizacijska svojstva NATO-a u smislu sveobuhvatnosti ciljeva te činjenice da se više uklapa u definiciju međunarodne organizacije nego tradicionalnog vojnog saveza. Stoga proces širenja implicira logičan odgovor saveznika na promijenjene okolnosti kroz postojeći institucionalni mehanizam razvijene euroatlantske zajednice.

Među tezama koje se mogu implementirati u eksplikaciju procesa širenja NATO-a na Zapadni Balkan ističu se:

- NATO se razlikuje od tradicionalnog vojnog saveza s obzirom na to da je visokoinstitucionaliziran, te garantira šire dimenzije sigurnosti članica
- NATO je najprikladniji okvir za koordinaciju sigurnosnih politika Europe i SAD-a
- principi širenja NATO-a stvorili su klimu povjerenja i stabilnosti koja je omogućila državama da ne izdvajaju previše za oružje, već da upotre-

bljavaju skromna sredstva za obnovu infrastrukture, edukaciju i društvenu reformu

- transformacijske krize koje su prijetile zemljama Zapadnog Balkana lakše su se mogle prevladati u okviru institucije
- povezivanje članstva u Savezu s političkim reformama manifestira pozitivan utjecaj na stabilnost regije
- institucionalne prilagodbe potaknute članstvom u NATO-u i partnerskim programima nameću ozbiljna ograničenja članicama da idu u rat jedna protiv druge (Agarwal, 2001: 63-83; Mattox, 2001: 101-127; Buzan, Jones, Little, 1993).

Neoliberalni institucionalisti percipiraju države kao aktere koji nastoje ojačati svoju sigurnost, pri čemu nailaze na snažnu podršku institucionalnog okvira, što posljedično ukazuje na potrebu jačanja NATO-a i procesa širenja. U tom smislu stvara se kompleks međuzavisnosti, a vojna moć gubi učinkovitost kao sredstvo postizanja državnih ciljeva. Teze spomenute teorije, unatoč kritikama koje se odnose na njen racionalistički ton, te zanemarivanje relativnih dobiti dio su kompleksa širenja NATO-a na Zapadni Balkan s obzirom na fokusiranost na analizu institucija te na njihovu primjenjivost na sigurnosne režime, primjerice NATO (Keohane, Martin, 1995: 40-55).

Neoliberalni institucionalizam u najvećoj mjeri objašnjava opstanak NATO-a početkom 90-ih te iniciranje prvog kruga posthladnoratovskog širenja s obzirom na isticanje postojećeg institucionalnog mehanizma i ispunjavanja osnovnih kriterija članstva, kako bi u proširenom sastavu mehanizam mogao neometano funkcionirati. Nadalje, njegov instrumentarij primjenjiv je na različite segmente ostalih krugova širenja

pozivajući se na zagovaranje institucionalnog oblika suradnje kao okvira za ostvarivanje interesa država. U smislu interpretacije širenja NATO-a na Zapadni Balkan ističe se njegova uloga u jačanju fragilnih demokracija, širenju normi mirnog rješavanja sukoba te ohrabrivanju reformskih nastojanja i regionalne suradnje politikom kondicionalnosti. S obzirom na ograničeni interpretacijski raspon racionalističkih teorija, u slaganje mozaika širenja potrebno je uključiti i teoriju socijalnog konstruktivizma koja se fokusira na utjecaj međunarodnih institucija na proces socijalizacije.

Socijalni konstruktivizam i posthladnoratovsko širenje NATO-a

Socijalne teorije međunarodnih odnosa, primjerice konstruktivizam, odbacuju teorijske premise racionalizma. Akteri, njihovi interesi i preferencije moraju biti analizirani i objašnjeni kao produkti socijalne strukture i socijalne interakcije. Konstruktivisti naime ne smatraju da se države ponašaju sebično i instrumentalno, već tvrde da su akteri posvećeni vrijednostima i normama te da slijede logiku prikladnosti (March, Olsen, 1982: 160-162).

U tom smislu zagovaratelji socijalnog konstruktivizma ističu da je za zemlje aspirantice pridruživanje određenoj organizaciji ispunjavanje potrebe za identifikacijom i legitimacijom, što je dokazano na primjeru zemalja Srednje i Istočne Europe koje su kao konstantu aspiracije na članstvo u NATO-u isticale "povratak Europi". Same međunarodne organizacije predstavljaju te pomažu graditi međunarodnu zajednicu vrijednosti i normi, a države koje dijele spomenute vrijednosti pridržavajući se normi smatraju se legitimnim članovima zajednice i njihovo

je pridruživanje toj zajednici opravdano (McNeely, 1995: 27-33). Budući da je NATO s godinama prerastao i u zajednicu vrijednosti, tj. svojevrsnu transatlantsku sigurnosnu zajednicu, prema socijalnim konstruktivistima zagarantiran mu je opstanak. Stoga primanjem u članstvo države usvajaju pravila, vrijednosti i norme NATO-a kao organizacije zapadne međunarodne zajednice.

Mogućnost primjene teza socijalnog konstruktivizma na proces širenja NATO-a na države Zapadnog Balkana ogleda se u ovim pokazateljima:

- države regije identificiraju se sa zapadnom zajednicom te njenim normama i vrijednostima
- najvažniji cilj njihove vanjske politike u postkomunističkom razdoblju vezan je uz "povratak Europi"
- članstvo u zapadnim organizacijama znači prekid svih veza s hladnoratovskom prošlošću, kao i novo pozicioniranje u međunarodnoj zajednici
- proces je djelomično bio vođen prijetnjom poretka utemeljenom na zapadnim vrijednostima i idealima koje NATO preferira
- pozivajući se na konstitutivne vrijednosti i norme Saveza te označavajući oporbu širenju NATO-a nekonzistentnom s njegovom organizacijskom misijom i danim obećanjima, države Zapadnog Balkana vršile su socijalni pritisak na protivnike širenja (Weber, 2001: 91-107; David, 1999: 13-17).

Predstavnici socijalnog konstruktivizma bili su najmanje zatečeni posthladnoratovskom revitalizacijom i transformacijom NATO-a, posebice u segmentu širenja. Naime stavljajući naglasak na identitet, vrijednosti, norme i prakse koje su utkane u NATO-ovu eg-

zistenciju, objašnjavaju njegov poriv za širenjem, kao i aspiraciju zemalja Zapadnog Balkana. Međutim kritika uočava zanemarivanje materijalne dimenzije kao baze djelovanja vojnog saveza te početno oklijevanje članica NATO-a prilikom iniciranja procesa širenja (David, 1999: 13-17).

S druge strane, ishod politike širenja na regiju Zapadnog Balkana teško je objasniti isključivo se vodeći racionalističkom teorijskom školom mišljenja koja je bazirana na činjenici da države traže svoju sigurnost, interes i moć unutar međunarodnog sistema. Stoga se socijalni konstruktivizam percipira kao posljednji dio u mozaiku teorijskog tretiranja (uz neoliberalni institucionalizam i neorealizam) procesa širenja NATO-a (u ovom slučaju na regiju Zapadnog Balkana), koji u obzir uzima šire aspekte djelovanja političko-vojnog saveza, a time i širi pogled na suvremene međunarodne odnose i djelovanje država u međunarodnoj zajednici.

Treći krug posthladnoratovskog širenja NATO-a

Nastojeći dokazati polaznu hipotezu, tj. producirati teorijsko objašnjenje trećeg kruga posthladnoratovskog širenja, fokusirat ćemo se na kvalitativne pokazatelje kojima se generalno deskribira određeni krug širenja NATO-a (međunarodne okolnosti, interes Rusije, obilježja regije, aspiracija država na članstvo, interes saveznika), dok ćemo za teorijsku interpretaciju primanja pojedine države u obzir uzeti kombinaciju kvalitativnih (karakteristike zemlje, aspiracija na članstvo, interesi saveznika, reakcije Rusije) te kvantitativnih pokazatelja² (osnovni kriteriji članstva: poli-

tički, ekonomski i vojni, i strateška privlačnost: karakteristike oružanih snaga, geostrateška lokacija). U istraživanju ćemo za ocjenu ispunjavanja političkih, ekonomskih i vojnih kriterija (kategorija osnovnih kriterija) u obzir uzeti ove pokazatelje:

- politički kriteriji: podaci Freedom Housea o razini političkih prava i građanskih sloboda te procjena Europske komisije o ispunjavanju političkih kriterija zemalja Zapadnog Balkana
- ekonomski kriteriji: procjena Europske komisije o ispunjavanju ekonomskih kriterija zemalja Zapadnog Balkana
- vojni kriteriji: izdvajanja po vojniku u odnosu na najniža izdvajanja zemalja članica NATO-a.

Imajući na umu da je osnovna misija NATO-a prilikom osnivanja bila usmjerena prema zaštiti od Sovjetskog Saveza temeljenoj na članku 5 Sjevernoatlantskog ugovora, osim osnovnih kriterija definiranih Studijom, na izbor pojedine članice velik je utjecaj imala njena strateška vrijednost kao zbroj pokazatelja geostrateške lokacije te karakteristika oružanih snaga:

- u istraživanju ćemo jednom ocjenom vrednovati kvalitativno iskazanu geostratešku lokaciju, obuhvaćajući misije i interese NATO-a te odnose sa susjedima s obzirom na potencijalne opasnosti – geostrateška pozicija
- drugi su pokazatelj u ocjenjivanju strateške privlačnosti karakteristike oružanih snaga kroz parametre sposobnosti kontribucije misijama NATO-a (broj snaga – mjera za veličinu, izdvajanja po vojniku – mjera za modernost) te sposobnost inicijalne obrane (broj snaga po kilometru granica s nečlanicama NATO-a).

² Korišten dio metodologije iz: Szayna, 2001.

Na temelju prikupljenih podataka moguće je razviti model na temelju kojeg se analiziraju obilježja određenog kruga posthladnoratovskog širenja općenito (na temelju kvalitativne analize) te partikularno razlozi za primanje pojedine države u članstvo. Ako upotrijebljene kvantitativne pokazatelje dovedemo u relaciju s teorijama međunarodnih odnosa tako da političke, ekonomske i vojne pokazatelje kao kriterije propisane Studijom o širenju povežemo s tezama socijalnog konstruktivizma i neoliberalnog institucionalizma, a strateške s onima neorealističke teorije, možemo teorijski objasniti razloge za primanje pojedine države Zapadnog Balkana u članstvo.

Međunarodne okolnosti

S obzirom na tektonske promjene međunarodne sigurnosti NATO se od 1999. godine u okviru sveobuhvatne transformacije i prilagodbe posthladnoratovskom razdoblju suočavao i sa specifičnim izazovima koji su iziskivali donošenje novog strategijskog koncepta. Naime Savez se sve više involvirao u pojasu od Egipta do Indije koji obiluje političkim i vjerskim ekstremima, dok su tri od šest vodećih sila svijeta (Rusija, Indija, Japan) revizionistički usmjerene u svom vanjskopolitičkom djelovanju s ciljem promjene globalnog poretka moći. Nadalje, svoje mjesto na svjetskoj sceni sve više traže i regionalne sile poput Sjeverne Koreje, Irana i Pakistana, koje pozivajući se na nuklearno oružje nastoje djelovati u međunarodnoj politici. Da bi Savez zadržao svoj kredibilitet, trebalo je, prije svega, ojačati jedinstvo oslabljeno američkim unilateralizmom u Iraku, definirati i ostvariti prihvatljivo rješenje vojnog angažmana u Afganistanu te s tim ciljem podržati antifudamentalistički režim u Pakistanu i okupiti Kinu, In-

diu i Pakistan u strateškom dijalogu o pronalaženju najboljeg rješenja za izbjegavanje regionalnih eksplozija (Brzezinski, 2010: 79-84).

Tri sfere fokusa NATO-a i njegova djelovanja u međunarodnim odnosima prije trećeg kruga širenja obuhvaćale su ove pokazatelje:

- snage NATO-a rasporedene i aktivne u četiri misije *out of area* (Afganistan, Irak, Kosovo, Mediteran)
- odnose s Rusijom koji su unatoč pokretanju Partnerstva za mir, potpisivanju Temelnog akta o zajedničkim odnosima, suradnji i sigurnosti, sudjelovanju u zajedničkom Vijeću te Antiterorističkoj koaliciji predstavljali odnos partnerstva nejednakih aktera. U okviru spomenutih relacija posebno se isticalo pitanje energetske sigurnosti koje je akcentirano kao područje od NATO-ova interesa tek na sastanku na vrhu u Rigi 2006. godine, s obzirom na nesuglasice s Rusijom oko isporuke plina. U kolovozu 2008. godine SAD je bio angažiran u Iraku i Afganistanu, te u konfrontaciji s Iranom zbog njegova nuklearnog programa ili, geografski, u regiji koja se proteže od Iraka do Pakistana. Budući da su američke kopnene snage bile rastegnute do krajnjih granica, a ostale zračne, pomorske i kopnene snage u stanju pripravnosti zbog mogućeg djelovanja protiv Irana, SAD je pružio priliku Rusima u Gruziji, pri čemu je veliku ulogu odigrala činjenica da mu je istodobno trebala suradnja Rusa u vezi s Iranom i eventualno Afganistanom. Spomenuto je rezultiralo zamrzavanjem rada Vijeća NATO-Rusija, prvi put nakon krize na Kosovu. Ujedno, kao sjena nad odnosima protezala se Bushova politika novog

svemirskog programa te stacionirana raketa na teritorij istočnoeuropskih članica NATO-a, uz opravdanje da je sustav namijenjen zastrašivanju i zaustavljanju nuklearnog napada s teritorija nepoćudnih zemalja

- nakon dva posthladnoratovska kruga NATO se usmjerio prema Zapadnom Balkanu koji bi u budućnosti u cijelosti trebao biti integriran u NATO (upitna je Srbija koja surađuje u okviru mehanizma Partnerstvo za mir), dok je pitanje članstva Ukrajine i Gruzije u nekoj bližoj budućnosti nerealno.

Kao međunarodne okolnosti koje su obilježile pokretanje trećeg kruga posthladnoratovskog širenja isticale su se: nastavak globalne borbe protiv terorizma i proliferacije oružja za masovno uništenje, usredotočenost svjetske politike na regiju Bliskog istoka te Centralne Azije, jačanje utjecaja Rusije u široj Crnomorskoj regiji, zahlađenje odnosa Rusija-NATO te proces proglašenja neovisnosti Kosova kao potencijal dodatne destabilizacije regije Zapadnog Balkana.

Ruske reakcije na pokretanje trećeg kruga širenja

S obzirom na kulturne, civilizacijske i religijske veze Balkanski je poluotok za sovjetsku Rusiju bio značajno geostrateško područje, najbliži dio Europe. Stoga je suvremena Rusija početni ulazak SAD-om predvođenog NATO-a u regiju percipirala kao negativni element s obzirom na mogućnost daljnje dezintegracije nekadašnje federacije te posljednog stvaranja države Kosovo. Međutim najava ulaska Albanije, Makedonije i Hrvatske u NATO nije producirala snažniju reakciju, što su brojni analitičari protumačili kao pomirenje s činjeničnim sta-

njem te prebacivanje fokusa na ekonomske odnose.

Dolaskom na vlast Vladimira Putina Rusija je počela provoditi realističniju vanjsku politiku u smislu slabijeg nastojanja za balansiranjem američke moći i okretanja pragmatičnijem modelu traženja partnera ondje gdje postoje zajednički interesi. Takva partnerstva predviđala su moguće veze sa SAD-om i drugim zapadnim državama, ali i s onima čiji su ciljevi u prijeporu s načelima transatlantske zajednice, poput Irana. Povijesnim iskustvom Rusija je naime došla do spoznaje da je besmisleno natjecanje sa SAD-om na područjima od njegova vitalnog interesa, što se pokazalo u slučaju Kosova, Srbije te nastojanja da se spriječi vojna intervencija u Iraku. Regionalna uloga Rusije također je oslabljena s obzirom na to da su tri bivše sovjetske republike postale članice NATO-a, da se EU proširio na bivši sovjetski prostor te da NATO osnažuje prisutnost i u drugim bivšim sovjetskim republikama, od Gruzije i Azerbajdžana na zapadu do Kirgizstana u Centralnoj Aziji.

Treći krug posthladnoratovskog širenja NATO-a nije inicirao oštru reakciju Rusije jer u odnosu na prva dva kruga nije zakoračio u zonu njena neposrednog interesa. Nadalje, potrebno je istaknuti promijenjene međunarodne okolnosti u kojima se radikalizacija odnosa NATO-a i Rusije prvenstveno očitovala s obzirom na potencijalno članstvo Ukrajine i Gruzije, postavljanje raketnog štita u Istočnoj Europi te interese na Bliskom istoku i Centralnoj Aziji.

Karakteristike regije

Balkan je regija koju definiraju ove karakteristike: tri religije, etnički heterogene države koje su se udruživale i borile posljednjih 150 godina, države koje

se prilično razlikuju s obzirom na politički, ekonomski i društveni razvoj kroz povijest. Države Balkana locirane su u Istočnom Mediteranu, u srcu vitalnih morskih puteva prema Bliskom istoku, Perzijskom zaljevu i Indijskom oceanu te od Crnog mora kroz Egejski arhipelag. Stoga je regija iznimno značajna ne samo Europi već i SAD-u, te je upravljanje njenim sigurnosnim pitanjima vezano uz novu posthladnoratovsku globalnu sigurnost (Carr, Ifantis, 1996: 82).

Prema *Britannici*, Balkan je zemljopisna odrednica – poluotok ili planina. Omeđena je Italijom na sjeverozapadu, Austrijom i Mađarskom na sjeveru, Ukrajinom na sjeveroistoku i Grčkom na jugu. Regija se kupu u Jadranskom moru na zapadu, Jonskom na jugoistoku i Crnom na istoku. U nju se ubrajaju Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Srbija, Crna Gora, Makedonija, Albanija, Bugarska i Moldavija.³

Balkan je postao simbol nasilja i nestabilnosti s obzirom na balkanske ratove i Prvi svjetski rat te složenu etničku izmiješanost i heterogenost. Petrović Piroćanac ukazuje kako se Balkan percipirao kao mjesto na rubu Europe, koje je teritorijalno unutar Europe, ali nije dio suvremenog europskog prostora i vremena. Ta je regija, prema autoru, dom primitivne nacionalne strasti, svojevrsna granična zona u kojoj završava europska civilizacija. U tom smislu treba reći da je Balkan povremeno služio kao poligon europskih sila koji im je omogućio da sebe etiketiraju modernima i naprednima (Petrović Piroćanac, 2004).

Milardović tvrdi da se pojam Zapadni Balkan ne može naći ni u jednom bo-

ljem politološkom rječniku te da je riječ o pojmu kojim se pokušava opisati strategija Europske unije prema regiji bivše Jugoslavije, s izuzetkom Slovenije i dodatkom Albanije. Isti autor pojam smatra svojevrsnom umotvorinom eu-rokrata koji su bili prisiljeni kreirati pojam kojim će označiti strategiju prema prostoru bivše Jugoslavije (Milardović, 2000: 37-38).

Pàl Dunay posthladnoratovsku Europu dijeli na tri područja: (1) zapadnu u kojoj postoji sigurnosna i građanska zajednica, (2) centralnu (bivše nesovjetske članice Varšavskog ugovora, Slovenija i baltičke države) u kojoj nastaje zajednica s obzirom na nevojni način rješavanja problema i članstva u EU-u i NATO-u te (3) istočnu (Rusija, ostale države bivšeg Sovjetskog Saveza i države bivše Jugoslavije bez Slovenije) čije su članice svoje probleme rješavale vojnim putem (Dunay, 1995).

Za potrebe članka u područje Zapadnog Balkana, vodeći se geografskim, političkim i povijesnim kriterijima te glavnim dokumentima procesa europske integracije, svrstali smo Albaniju, Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru, Hrvatsku, Kosovo, Makedoniju i Srbiju, dok šira regija Balkana ili Jugoistočne Europe zahvaća još i Bugarsku, Rumunjsku te Grčku i Tursku.

Karakteristike regije od iznimne su važnosti za treći krug širenja, osobito ovi elementi: nestabilnost, etnički i vjerski sukobi, borba velikih sila za primat, države s vrlo velikim razlikama u političkom, ekonomskom i društvenom razvoju, pripadnost Zapadnom Balkanu kao regiji “između”, koja ima izniman geostateški značaj poveznice Srednje Europe s Bliskim istokom te dalje s Centralnom Azijom. Iako je pojam Zapadni Balkan politiziran, u literaturi se upotre-

³ <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/50325/Balkans/43553/Additional-Reading> (1. 1. 2009).

bljava za zemlje jugoistočne Europe koje su pridruživanje EU-u definirale kao svoj najvažniji vanjskopolitički cilj.

Interes zemalja Zapadnog Balkana za članstvo

Za razliku od zemalja s područja Srednje i Istočne Europe, koje su kao prioritetne razloge aspiracije na članstvo isticala strah od revizionističke politike Rusije, imajući na umu povijesna iskustva, zemlje Zapadnog Balkana tu politiku nisu doživljavale kao opasnost. Naime s obzirom na ratom obilježen raspad Jugoslavije uzrokovan etničkim, vjerskim i nacionalnim animozitetima, Albanija, Makedonija i Hrvatska aspirirale su na članstvo u Savezu kao jamcu stabilnosti, demokracije i sigurnosti. Uzimajući u obzir sigurnosne, ekonomske i političke posljedice sukoba u regiji, one su djelovanjem u najvećem vojno-političkom savezu svijeta nastojale materijalizirati ove interese: participiranje u procesu kreiranja globalnih političkih odluka, ulogu izvoznika, a ne konzumenta sigurnosti, ekonomske benefite, jačanje mogućnosti ulaska u Europsku uniju s obzirom na isprepletenost kriterija za članstvo u tim dvjema organizacijama te izgradnju sigurne i stabilne regije imajući na umu postojeće regionalne inicijative i druge aktivnosti koje je moderirao Savez (Luša, 2008: 21-25).

Zaključno, zemlje Zapadnog Balkana aspirirale su na članstvo kako bi se riješile utega ratnih zbivanja i njihovih posljedica za regiju, sudjelovale u donošenju globalnih sigurnosnih odluka, postale respektabilan subjekt u međunarodnoj zajednici, dijelile izazove s razvijenim zapadnim zemljama te, u konačnici, našle mjesto među članicama najvećeg vojno-političkog saveza svijeta.

Interesi saveznika prije trećeg kruga širenja

Kao i kod prethodnih dvaju krugova očekivanja članica NATO-a prije trećeg kruga širenja bila su usmjerena prema realizaciji politički najvažnijeg interesa u obliku dodatne stabilizacije i demokratizacije među potencijalnim članicama te u euroatlantskoj zajednici generalno.

Zapadni je Balkan za NATO dugo bio uglavnom područje *out-of-area* misija te konzumenta sigurnosti, a kada su 2004. godine u Savez primljene Slovenija, Bugarska i Rumunjska, preostalim se državama pokazalo da je integracija u NATO moguća, čime su se sigurnost i stabilnost projicirale na cijelu regiju. S tim ciljem saveznici su percipirali i mogućnost članstva prvih triju država Zapadnog Balkana.

Prije sastanka na vrhu u Bukureštu 2008. godine, među saveznicima je pokrenuta debata o potencijalnim članicama, kao i generalno o granicama procesa širenja. Naime jačala je zabrinutost da prevelikim širenjem te primanjem u članstvo zemalja čije vlade nužno ne dijele njegove liberalno-demokratske vrijednosti NATO dovodi u opasnost svoje funkcioniranje. Istovremeno se naglašavalo da neke od saveznica osjećaju zasićenost širenjem (*enlargement fatigue*), izražavajući skepticizam prema pitanjima kao što su učinkovitost proširenog Saveza, kontribucija novih članica zajedničkoj obrani te tempo reformi nakon ulaska u NATO.

Uz potvrđivanje politike otvorenih vrata smatralo se da bi pozivanjem Albanije i Hrvatske NATO profitirao i u geostrateškom smislu s obzirom na to da obje države imaju izlaz na Jadransko more. Nadalje, granica Albanije s Kosovom od velikog je značaja za NATO jer bi mogao učinkovito odgovoriti na

eventualne krize. Zbog izlaza na Jadransko more obje su zemlje iznimno važne za NATO-ovu operaciju Active Endeavour, s obzirom na to da je sigurnost Mediterana integralni dio euroatlantske sigurnosti, posebno u smislu znatnih resursa koji se prevoze brodovima te aktualnih nemira na sjeveru Afrike. U geografskom smislu, članstvom Albanije i Hrvatske Savez bi se, izuzme li se Crna Gora, protezao obalom od Gibraltara do Levanta. Nadalje, potrebno je istaknuti da se njihova geografska lokacija može pokazati i izazovnom imajući na umu pripadnost nestabilnoj regiji Zapadnog Balkana (postojanje otvorenih pitanja, nacionalističke retorike, valovi međuetničkih tenzija, neučinkovitost institucija), međutim spomenuta činjenica može biti i prednost u slučaju izbijanja krize u smislu djelovanja preko područja Hrvatske i Albanije (Polak, Hendrickson, Gar-

nett, 2009: 502-514). Makedonija je s obzirom na povijest etničkih konflikata te aktualno pitanje Kosova bila iznimno važna karika u NATO-ovoj politici stabilizacije regije.

Zaključno, tri države trebale su pridonijeti sigurnosti Saveza s obzirom na to da su poduzele znatne korake u vojnoj modernizaciji, osigurale kontribuciju NATO-ovim misijama te dale geostratešku prednost u smislu obuhvaćanja gotovo cijelog Balkana kao poligona za savezničke interese prema Bliskom istoku i Centralnoj Aziji. Iako su spomenute države površinom i brojem snaga male, njihovo primanje utječe na ukupnu stabilnost trusne regije Zapadnog Balkana, nastavak reformskih procesa, sprečavanje nacionalističkih i ekstremističkih tendencija te globalno limitiran, ali istovremeno značajan doprinos sigurnosti Saveza (Mesthos, 2010: 5-6).

Kvantitativni pokazatelji trećeg kruga posthladnoratovskog širenja⁴

Opći kriteriji

Srednja vrijednost političkih kriterija zemalja aspirantica na članstvo u NATO-u			
Država	Politički kriteriji br. 1 ⁵	Politički kriteriji br. 2 ⁶	Srednja vrijednost politički kriteriji ⁷
ALBANIJA	srednje nisko 2	nisko 1	nisko do srednje nisko (1,5)
MAKEDONIJA	srednje nisko 2	srednje nisko 2	srednje nisko (2)
HRVATSKA	srednje visoko 3	srednje visoko 3	srednje visoko (3)

⁴ Dio istraživanja preuzet iz doktorske disertacije Luša, Đ. (2011) Posthladnoratovsko širenje NATO-a u suvremenim teorijama međunarodnih odnosa, Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

⁵ Freedom House: Politička prava i građanske slobode zemalja aspirantica na članstvo u NATO-u (2006-2007), <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=22&year=2006&country=6906> (3. 3. 2010).

⁶ Procjena EU-a o ispunjavanju političkih kriterija zemalja aspirantica na članstvo u NATO-u (2007) – Commission of the European Communities, *Commission Staff Working Document*, Progress Report, Brussels, 6. 11. 2007, <http://ec.europa.eu/enlargement/pdf> (3. 5. 2010).

⁷ Srednje vrijednosti: 1 – nisko, 1,5 – nisko do srednje nisko, 2 – srednje nisko, 2,5 – srednje, 3 – srednje visoko, 3,5 – srednje visoko do visoko, 4 – visoko.

Procjena EU-a o ispunjavanju ekonomskih kriterija zemalja aspirantica na članstvo (2007)	
Država	Ekonomski kriteriji ⁸
ALBANIJA	srednje nisko (2)
MAKEDONIJA	srednje nisko (2)
HRVATSKA	srednje visoko (3)

Izdvajanja po vojniku zemalja aspirantica na članstvo u NATO-u (2008)				
Država	Broj snaga	Obrambeni proračun u milijunima \$	Izdvajanja po vojniku	Vojni kriteriji ⁹
ALBANIJA	11 020	256	23 230	Srednje visoko (3)
MAKEDONIJA	10 890	173	15 886	Srednje nisko (2)
HRVATSKA	17 660	1299	73 556	Visoko (4)

Pregled vrijednosti ostvarivanja osnovnih kriterija kao kombinacije političkih, ekonomskih i vojnih pokazatelja				
Država	Srednja vrijednost politički kriteriji	Ekonomski kriteriji	Vojni kriteriji	Ukupno kriteriji ¹⁰
ALBANIJA	Nisko do srednje nisko (1,5)	Srednje nisko (2)	Srednje visoko (3)	6,5 5,4 srednje
MAKEDONIJA	Srednje nisko (2)	Srednje nisko (2)	Srednje nisko (2)	6 5 srednje
HRVATSKA	Srednje visoko (3)	Srednje visoko (3)	Visoko (4)	10 8,3 visoko

⁸ Ocjene s obzirom na vremenski okvir za ostvarivanje sposobnosti za suočavanje s ekonomskim pritiscima članstva u EU-u: visoko (4) – kratkoročno, srednje visoko (3) – srednjoročno, srednje nisko (2) – u kretanju prema tržišnoj ekonomiji, reforme bi joj omogućile srednji rok, nisko (1) – još uvijek u procesu kretanja prema tržišnoj ekonomiji.

⁹ 25% više od iznosa koji je izdvajala Bugarska (najmanje u NATO-u): visoko – od 38 008 \$ naviše (4), unutar 25% više ili manje: srednje visoko – od 22 806 \$ do 38 007 \$ (3), od 25 do 50% manje: srednje nisko – od 15 203 \$ do 22 805 \$ (2), manje od 50%: nisko – manje od 15 202 \$ (1), Military Balance 2008 (Total armed forces active), <http://www.iiss.org/publications/military-balance/the-military-balance-2008/> (3. 3. 2010), <http://www.first.sipri.org> (in constant 2008 mil USD) (6. 3. 2010).

¹⁰ Skala od minimalnog pokazatelja 0 do maksimalnog 12 (12 bodova) pretvorena je u skalu od 0 do 10 bodova. Ukupni zbroj svih kriterija: 0-3 nisko, 3,1-6,9 srednje, 7-10 visoko.

Strateška vrijednost¹¹

a) Geostrateška pozicija

- Albanija – srednje visoka (3)
- jačanje južnog krila NATO-a, iznimno važna za SAD te njegovu politiku prema regiji
- izlaz na Jadransko more
- aktualnost pitanja Kosova
- Makedonija – srednje visoka (3)
- jačanje južnog krila NATO-a
- granica s Kosovom i Srbijom, aktualnost pitanja Kosova
- središte NATO-a za operaciju na Kosovu nalazi se u Skopju
- Hrvatska – srednje niska (2)
- svaka je država Balkana značajna geostrateška lokacija u smislu djelovanja prema kriznim žarištima borbe protiv terorizma
- izlaz na Jadransko more
- granica s BiH i Srbijom
- bez članstva Hrvatske NATO ne bi mogao osigurati nesmetanu komunikaciju svojih postrojbi i resursa
- manje važna s obzirom na aktualnost pitanja Kosova

b) Vojne snage

Broj snaga (veličina) zemalja aspirantica na članstvo (2008)		
Država	Broj snaga ¹²	Veličina
ALBANIJA	11 020	jako male (manje od 50%)
MAKEDONIJA	10 890	jako male (manje od 50%)
HRVATSKA	17 660	male

Izdvajanja po vojniku (modernost) zemalja aspirantica na članstvo (2008) ¹³		
Država	Izdvajanja po vojniku u \$	Modernost
ALBANIJA	23 230	moderne
MAKEDONIJA	15 886	manje moderne
HRVATSKA	73 556	više moderne (50%)
BUGARSKA	30407	

¹¹ Karakteristike oružanih snaga na temelju parametara sposobnosti kontribucije misijama NATO-a (broj snaga – mjera za veličinu, izdvajanja po vojniku – mjera za modernost) te sposobnosti inicijalne obrane (broj snaga po kilometru granica s nečlanicama NATO-a).

¹² Military Balance 2008, <http://www.iiss.org/publications/military-balance/the-military-balance-2008/> (4. 4. 2011).

– jako velike 50% veće od 25 000 = 37 500 i veće

– jako male 50% manje od 25 000 = 12 500 i manje.

¹³ Za svaku zemlju koja izdvaja u okviru 25% od Bugarske smatra se da ima više moderne snage 25% od 30 407 \$ = 7601 \$ = od 22 806 \$ do 38 007 \$.

– one koje izdvajaju manje od 25% imaju manje moderne – manje od 22 806 \$

– više od 50% od 30 407 \$ = više od 45 610 \$ – jako napredne

– ispod 50% od 30 413 \$ = 15 203 \$ = 15 204 \$ i manje – jako zaostaju.

Mogućnost inicijalne obrane zemalja aspirantica na članstvo u NATO-u (2008)				
Država	Broj snaga ¹⁴	Dužina granica s nečlanicama NATO-a ¹⁵	Broj vojnika/km	Mogućnost inicijalne obrane
ALBANIJA	11 020	151+172+115=438	25,15	nisko (1)
MAKEDONIJA	10 890	151+221=372	29,27	nisko (1)
HRVATSKA	17 660	932+241+670+25=1858	9,5	nisko (1)

Strateška vrijednost zemalja aspirantica na članstvo u NATO-u (2008)					
Država	Sposobnost kontribucije misijama ¹⁶	Mogućnost inicijalne obrane	Ukupno vojne snage ¹⁷	Strateška pozicija skala od 1-4	Ukupan strateški značaj ¹⁸
ALBANIJA	Srednje visoko (3)	Nisko (1)	4 – srednje -2,5	3 – srednje visoko -6,6	4,55 srednje
MAKEDONIJA	Srednje nisko (2)	Nisko (1)	3 – nisko -1,25	3 – srednje visoko -6,6	3,92 srednje
HRVATSKA	Srednje visoko (3)	Nisko (1)	4 – srednje -2,5	2- srednje nisko -3,3	2,9 nisko

Konačno vrednovanje aspirantica na članstvo u NATO-u kombinacijom kriterija (političkih, ekonomskih, vojnih) te strateškog značaja (treći krug širenja)			
Država	Ukupan strateški značaj	Ukupno kriteriji	Ukupno ¹⁹
ALBANIJA	4,55 srednje	5,4 srednje	4,97 srednje
MAKEDONIJA	3,92 srednje	5,0 srednje	4,46 srednje
HRVATSKA	2,9 nisko	8,3 visoko	5,6 srednje

¹⁴ Military Balance 2008, <http://www.iiss.org/publications/military-balance/the-military-balance-2008/> (4. 3. 2010).

¹⁵ CIA World Factbook 2008, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/> (3. 3. 2010.). Nisko u odnosu na rezultate 1. i 2. kruga – do 29,7 nisko (1)

¹⁶ Sposobnost kontribucije misijama:

- nisko: vrlo niska modernizacija (manje od 50%) i vrlo velike snage (više od 50%)
- srednje nisko: manje moderne i vrlo male snage (manje od 50%)
- srednje visoko: vrlo moderne (više od 50%) i moderne snage te vrlo male snage (manje od 50%)
- visoko: moderne (uključujući više od 50%) i velike snage.

¹⁷ Ukupno vojne snage: 2-3 – nisko, 4-6 – srednje, 7-8 – visoko.

¹⁸ Sredina vojnih snaga i strateške pozicije: 0-3 – nisko, 3,1-6,9 – srednje, 7-10 – visoko.

¹⁹ 0-2 = nisko, 2,1-4 = srednje nisko, 4,1-6 = srednje, 6,1-8 = srednje visoko, 8,1-10 = visoko.

Kvalitativna pojedinačna analiza

Hrvatska je bilježila znatan napredak u zadovoljavanju političkih, ekonomskih i vojnih kriterija, predvodeći ujedno i proces regionalne suradnje. Članstvom u NATO-u aspirirala je na ispunjavanje uvjeta za članstvo u EU-u, te na korištenje sigurnosnih i ekonomskih benefita što ih članstvo donosi. S druge strane, članice Saveza percipirale su njenu pozitivnu ulogu u stabilizaciji područja Zapadnog Balkana, iznimno važnog s obzirom na nove prioritete i ciljeve NATO-a. Rusija je pak mijenjala intenzitet stava prema članstvu Hrvatske; oštro se protivila njenim inicijalnim aspiracijama, smatrajući da se time otvara put za ulazak i drugim zemljama regije. Kako je vrijeme odmicalo u smislu intenziviranja pristupanja NATO-u, nije bilo izravnih reakcija Rusije, a nakon potpisivanja protokola o proširenju u Bruxellesu 2008. godine Ministarstvo vanjskih poslova Rusije u službenom je priopćenju naglasilo da je taj čin nepotreban te da Albanija i Hrvatska članstvom neće ojačati svoju sigurnost, već izazvati nove probleme u regiji. Od triju zemalja aspirantica Hrvatska je s obzirom na kombinaciju kvantitativnih pokazatelja općih kriterija i strateške važnosti zauzela prvo mjesto u redu za članstvo.

Albanija se za članstvo kvalificirala zahvaljujući naporima uložnim u provođenje reformi te aktivnom sudjelovanju u misijama NATO-a. Tim je djelovanjem stremila "približavanju" Zapadu, daljnjem jačanju reformskih procesa te snažnom partnerstvu sa SAD-om. Između triju zemalja aspirantica u strateškom je smislu zauzimala najznačajniju poziciju s obzirom na NATO-ove misije na Balkanu, Mediteranu te u Afganistanu, dok Rusija nije iskazivala snažniji otpor njenu mogućem članstvu. S obzirom na

kvantitativne pokazatelje zauzimala je drugo mjesto, dok je podrška stanovništva bila najviša među svim zemljama aspiranticama.

Makedonija, unatoč napretku u ostvarivanju političkih, ekonomskih i vojnih kriterija, relativno značajnoj strateškoj lokaciji s obzirom na potencijalne krize na Balkanu, uložila u stabilizaciji regije, doprinosu borbi protiv terorizma te sudjelovanju u misijama NATO-a, nije pozvana u članstvo zbog spora s Grčkom oko imena države. Na sastanku na vrhu u Bukureštu 2008. godine najavljeno je da će joj biti uručena pozivnica čim bude pronađeno međusobno prihvatljivo rješenje.

Pogled na buduće širenje NATO-a prema Zapadnom Balkanu

Prema pojedinim autorima, provođenjem trećeg kruga posthladnoratovskog širenja Jugoistočna Europa istovremeno je natoizirana i amerikanizirana: naime Slovenija, Mađarska, Rumunjska, Bugarska, Grčka, Turska, Albanija i Hrvatska čine tzv. NATO-ov sigurnosni zagrljaj kojim zaokružuju i neutraliziraju Srbiju te Bosnu i Hercegovinu (posebice Republiku Srpsku), koje njeguju intenzivne odnose s Rusijom. Makedonija je, unatoč sporu s Grčkom oko imena, bilateralnim sporazumom snažno vezana uz SAD, dok Crna Gora i Bosna i Hercegovina sudjeluju u Akcijskom planu za članstvo. Srbija surađuje u okviru programa Partnerstvo za mir, dok Kosovo, kao "kamen spoticanja u regiji", mnogi percipiraju kao sjecište interesa koje u okolnostima prebacivanja NATO-ovih snaga na jug može biti središnja baza prema područjima Istočnog Mediterana i Bliskog istoka. Pitanje Kosova također treba biti promatrano kroz širi aspekt odnosa NATO-Rusija te nastojanja Rusi-

je da kroz balkanski prostor kreira svoju novu euroazijsku strategiju kao sredstvo pariranja američkoj dominaciji.

Do primanja u Akcijski plan za članstvo Bosna i Hercegovina kao ključ stabilnosti regije prošla je trnovit put. Naime započela je s reformama obrambenog sustava koje se etiketiraju kao uspješne s obzirom na stvaranje jedinstvenog sistema obrane i jedinstvene vojske. Nadalje, usvajanjem Zakona o obrani dovršen je institucionalni okvir reforme te istaknut fokus članstva u NATO-u. Konačno opredjeljenje zemlje za euroatlantski put potvrđeno je donošenjem Deklaracije o strateškim opredjeljenjima Republike Srpske u sistemu obrane Bosne i Hercegovine²⁰ i Zaključkom Narodne skupštine Republike Srpske iz srpnja i rujna 2005. godine kojima je članstvu u NATO-u dan pun politički legitimitet (Bellina, 2010: 123-127). Međutim prisutnost međunarodne zajednice te nezadovoljstvo stanovništva dejtonskim ustrojstvom države određuju suvremenu Bosnu i Hercegovinu. Samostalnije djelovanje zemlje u međunarodnim odnosima percipira se preko njezina sudjelovanja u Partnerstvu za mir i Akcijskom planu za članstvo te potpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, uz primarni cilj rješavanja krucijalnih pitanja funkcioniranja države, a tek zatim i članstva u NATO-u.²¹

²⁰ http://www.snsd.org/dnn/oldHTML/c_deklaracijaodbrana.htm (29. 5. 2012).

²¹ Na sastanku na vrhu Saveza u Rigi 2006. godine Bosna i Hercegovina pozvana je u Partnerstvo za mir i Euroatlantsko partnersko vijeće. U procesu PARP sudjeluje od 2007. godine te se trenutno nalazi u trećem ciklusu. Velik napredak primijećen je u Individualnom programu partnerstva (IPP) koji se 2011. godine sastojao od 145 aktivnosti i 194

Iako nitko na političkoj sceni Srbije ne želi riskirati svoju poziciju agitirajući za članstvo u NATO-u (u Skupštini proglašena "vojna neutralnost"), vidljivi su maleni pomaci u pozitivnom smjeru – otvaranje misije pri sjedištu NATO-a, slanje vojnog predstavnika te ponovno uspostavljanje Obrambene reformske grupe koja je bila ukinuta nakon proglašenja nezavisnosti Kosova. Međutim Srbija je trenutno, imajući na umu tempo reformskog procesa i teret povijesti, institucionalno i deklarativno daleko od NATO-a. Protivnici članstva pozivaju se na bombardiranje NATO-a, na pitanje kredibiliteta i samopoštovanja Srbije u slučaju aspiracije na članstvo, kao i na činjenicu da zemlje EU-a koje nisu članice Saveza manje izdvajaju za obranu (otprilike 1,8 posto BDP-a), dok zagovaratelji članstva prije svega ističu strateški interes zemlje u smislu stvaranja mosta prema EU-u, imajući na umu da zbog posebne povijesti regije svaka zemlja naprije mora ući u NATO i pružiti sigurnosne garancije da bi postala članicom EU-a.²² Rusija se pak snažno protivi članstvu Srbije, akcentirajući potencijalno negativan utjecaj na njene sigurnosne i energetske interese u regiji.

Crna Gora mlada je država koja objektivno nije značajan dobitak za Savez u smislu vojnih kapaciteta, međutim geostrateške odrednice Mediterana i nestabilnog Balkana potenciraju njen značaj. S obzirom na to da je Bruxellesu

dogođaja, dok je postotak realizacije bio 79%, što je ujedno najbolji ostvareni rezultat u realiziranju IPP BIH od 2007. godine, <http://www.mod.gov.ba/hr/text.asp?id=29> (15. 5. 2012).

²² <http://www.slobodnaevropa.org/content/srbija-i-nato-za-i-protiv-vojne-neutralnosti/24588268.html> (23. 5. 2012).

itekako stalo da se na neki način zaključiti priča nestabilnosti regije, Crna Gora dobiva pohvale i poticaj za što skorije članstvo u Savezu, međutim ne može se zanemariti strah Zapada od političkog utjecaja Rusije kao posljedice snažnih gospodarskih veza. S prvim naznakama mogućnosti odvajanja od Srbije Rusija je inicirala intenzivnu diplomatsku akciju u kojoj je naglašavala da su Srbija i Crna Gora njeni ključni partneri u regiji te da će opstanak njihove države utjecati na stabilnost Zapadnog Balkana. Međutim Rusija je spremna dočekala proglašenje nezavisnosti Crne Gore, koju je odmah priznala nastojeći etablirati svoj utjecaj, šireći kapital te preuzimajući gotovo 40 posto crnogorske privrede. Iako se u početku snažno protivila njenu članstvu u NATO-u, u posljednje vrijeme to protivljenje više nije tako glasno. Nadalje, velika je vjerojatnost da Rusija neće opstruirati članstvo Crne Gore uzme li se u obzir reakcija na prijem ostalih zemalja regije. S obzirom na reformski tempo²³

²³ Crna Gora prednjači u ispunjavanju osnovnih kriterija članstva – prema podacima Freedom Housea iz 2011. godine, dostigla je *freedom ranking* 2,5 te je označena slobodom u odnosu na djelomično slobodne Makedoniju (3) i Bosnu i Hercegovinu (3,5), <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2011/> (1. 6. 2012). Nadalje, u izvješću Europske komisije o napretku ističe se da je Crna Gora postigla znatan napredak u ispunjavanju političkih kriterija članstva, te je pohvaljena za napredak u ostvarivanju funkcionirajuće tržišne ekonomije. Istovremeno, Makedoniji se posebno zamjera nedostatak vladavine prava, što utječe i na ekonomske pokazatelje, dok je za Bosnu i Hercegovinu istaknut limitirani napredak u ispunjavanju političkih i ekonomskih kriterija članstva, <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO> (2. 6. 2012). Crna Gora najviše od triju zemalja

Crna Gora mogla bi biti sljedeća članica Saveza.

Zaključak

Vodeći se kombinacijom kvalitativnih i kvantitativnih pokazatelja trećeg kruga posthladnoratovskog širenja NATO-a, potvrdili smo hipotezu da se primanje prvih dviju članica s područja Zapadnog Balkana interpretira kombinacijom neorealističke, neoliberalno-institucionalističke i socijalno-konstruktivističke teorije s obzirom na ove parametre:

- Teze neorealističke teorije nalaze uporište u činjenici da je u strateškom smislu NATO primanjem Albanije i Hrvatske te mehanizmima suradnje s ostalim zemljama regije stvorio zonu stabilnosti i suradnje koja bi trebala voditi trajnom miru te ojačao svoje južno krilo. U strateškom smislu treći krug posthladnoratovskog širenja nije toliko važan kao prva dva jer je prostor Zapadnog Balkana već bio zaokružen članicama NATO-a. Naime primanjem u Savez Bugarska i Rumunjska postale su akteri stabilnosti u regiji, a razvijanjem partnerstva i članstvom Hrvatske i Albanije proširen je sigurnosni zagr-ljaj, čime su saveznici ostvarili apsolutnu dobit. Neprimanje Makedonije u članstvo odraz je pak, prema neorealisticima, specifičnih interesa i utjecaja Grčke.

aspirantica izdvaja za obranu, naime prema podacima iz 2010. godine 1,9% BDP-a, Makedonija 1,4%, Bosna 1,2%. U istom periodu SAD je izdvajao 4,8% BDP-a, Srbija kao vojno neutralna 2,2%, a Hrvatska 1,7% BDP-a, <http://milexdata.sipri.org/result.php4> (2. 6. 2012).

- U skladu s neoliberalnim institucionalizmom, primanjem novih članica Savez je u institucionalnom smislu nastavio s obećanom politikom otvorenih vrata, slijedeći na taj način dio svoje rutine prilagodbe novom međunarodnom okruženju. Nadalje, u članstvo su primljene države koje su s obzirom na kvantitativne pokazatelje zadovoljile osnovne kriterije članstva.
 - Posebno inzistiranje na demokraciji, regionalnoj suradnji te rješavanju međudržavnih sporova kao kriterijima za članstvo dokaz je nastojanja NATO-a da aplicira svoje vrijednosti i ideale te reduciranja mogućnosti ponovnog izbijanja konflikata na Zapadnom Balkanu. Spomenuto osim teza socijalnog konstruktivizma potvrđuje i teze defenzivnog realizma u smislu održavanja *statusa quo* (naime primanje Albanije i Hrvatske nije pretjerano iritiralo Rusiju niti je utjecalo na uspostavljeni odnos snaga na europskom kontinentu).
- S obzirom na navedene parametre, buduće krugove širenja te mogućnost njihove realizacije najvećim je dijelom moguće predvidjeti implementacijom neorealističke teorije u slučaju članstva (u bližoj budućnosti manje vjerojatnog) država šire crnomorske regije s obzirom na dinamiku odnosa NATO-Rusija te Makedonije (s obzirom na interese Grčke i ostalih saveznika), dok bi se nastavkom širenja na preostale države Zapadnog Balkana potvrdila NATO-ova institucionalna vrijednost u smislu stabilizacije regije te jačanja susjedске suradnje u skladu s tezama neoliberalnog institucionalizma.

LITERATURA

- Aggarwal, V. K. (2001) *Analysing NATO Expansion: An Institutional Bargaining Approach* u: R. W. Rauchhaus, ur., *Explaining NATO Enlargement*, Portland, Oregon: Frank Cass.
- Bellina, Ž. (2010) *Bosnia and Herzegovina on Its Way Towards NATO*, u: L. Čehulić, ur., *Yearbook Šipani 2009*, Zagreb: Politička kultura: 123-127.
- Brzezinski, Z. (2010) *Agenda za NATO-put prema globalnoj sigurnosnoj mreži* (preneseno iz *Foreign Affairs*, Vol. 5, No. 92, September/October 2009), *Demokracija i sigurnost u jugoistočnoj Europi*, Sarajevo: Alijansa za sigurnost 1 (1): 78-88.
- Buzan, B., Jones, Ch., Little, R. (1993) *The Logic of Anarchy: Neorealism to Structural Realism*, New York: Columbia University Press.
- Carr, F., Ifantis, K. (1996) *NATO in the New European Order*, New York: St. Martin's Press.
- Phillipe, D., Lévesque, J., ur. (1999) *The Future of NATO Enlargement, Russia and European Security*, Montreal & Kingston, London, Ithaca: McGill – Queen's University Press.
- David, C.-P. (1999) *Fountain of Youth or Cure Worse Than Disease? NATO Enlargement: A Conceptual Deadlock*, u: David, C.-P., Lévesque, J., *The Future of NATO Enlargement, Russia and European Security*, Montreal & Kingston, London, Ithaca: McGill – Queen's University Press: 9-25.

- Donnelly, J. (2000) *Realism and International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Dougherty, J. E., Pfaltzgraff, R. L. (2001) *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey*, New York: Longman.
- Dunay, P. (1995) Whence the threat to peace in Europe?, u: Gambles, I., ur., *A Lasting Peace in Central Europe?* (Chailot Paper 20), Paris: WEU Institute for Security Studies.
- Dukovski, D. (2005) *Povijest srednje i jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća*, Zagreb: Alineja.
- Epstein, R. (2005) NATO Enlargement and the Spread of Democracy: Evidence and Expectations, *Security Studies* 14 (1): 63-105.
- Grieco, J. P. (1998) Anarchy and the limits of cooperation: A realist critique of the newest liberal institutionalism, *International Organization* 42 (3): 485-507.
- Kay, S. (2006) *Global Security in the Twenty-First Century*, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers.
- Keohane, R. O., Martin, L. L. (1995) The Promise of Institutional Theory, *International Security* 20 (1): 40-55.
- Luša, Đ. (2008) Benefits of Croatia's Future NATO Membership, u: L. Čehulić Vukadinović, Đ. Luša, ur., *Western Balkans after the Bucharest Summit: Key Challenges and the Way Ahead*, Zagreb: Politička kultura: 21-25.
- MacFarlane, N. S. (2008) Russia, NATO Enlargement and the Strengthening of Democracy in the European Space, u: A. Braun, ur., *NATO-Russia Relations in the Twenty-First Century*, Oxon: Routledge: 40-47.
- March, J. G., Olsen, J. P. (1989) *Rediscovering Institutions: The Organizational Basis of Politics*, New York: Free Press.
- Mattox, G. A. (2001) NATO Enlargement: A Step in the Process of Alliance Reform, u: R. W. Rauchhaus, ur., *Explaining NATO Enlargement*, Portland, Oregon: Frank Cass.
- McNeely, C. L. (1995) *Constructing the Nation-State. International Organization and Prescriptive Action*, Westport: Greenwood Press.
- Mesthos, G., ur. *NATO and the Western Balkans: New Strategic Concept, Old Challenges*, <http://ekemprogram.org/awg/images/stories/staff/nato-balkans.pdf>
- Milardović, A. (2000) *Zapadni Balkan*, Osijek – Zagreb – Split: Pan Liber.
- North Atlantic Treaty Organization Enlargement Handbook* (2006) International Business Publications: Washington DC.
- Piroćanac Petrović, Z. (2004) *Mali pojmovnik geopolitike*, Beograd: Institut za geopolitičke studije.
- Polak, N. M., Hendrickson, R. C., Garrett, N. G. D. (2009) NATO Membership for Albania and Croatia: Military Modernization, Geo-Strategic Opportunities and Force Projection, *Journal of Slavic Military Studies* 22 (4): 502-514.
- Ravlić, S. (2003) *Suvremene političke ideologije*, Zagreb: Politička kultura.
- Schimmelfennig, F., Engert, S., Knobel, H. (2006) *International Socialization in Europe: European Organizations, Political Conditionality and Democratic Change*, New York: Palgrave MacMillan.
- Smith, M. A. (2006) *Russia and NATO since 1991: From Cold War through Cold Peace to Partnership?*, New York: Routledge.
- Szayna, T. (2001) *NATO Enlargement 2000-2015, Determinants and Im-*

plications for Defence Planning and Shaping, RAND.

Vasquez, J. A. (2004) *The Power of Power Politics: From Classical Realism to Neotraditionalism*, Cambridge: Cambridge University Press.

Waltz, K. (1979) *Theory of International Politics*, New York: Random House.

Waltz, K. (1998) *The Balance of Power and NATO Expansion*, University of California.

Weber, C. (2001) *International Relations Theory: A Critical Introduction*, London – New York: Routledge.

Wendt, A. (1999) *Social Theory of International Politics*, Cambridge: Cambridge University Press.

Yost, D. S. (1998) *NATO Transformed: The Alliance's New Roles in International Security*, United States Institute of Peace: Washington.

The Policy of Nato's Expansion into the Western Balkans in the Dichotomy of the Rationalist and Constructivist Theories in International Relations

SUMMARY NATO's expansion is a fundamental aspect of its transformation, as well as of its adaptation to the new challenges of security in the international community which have emerged after the Cold War. NATO's expansion can be explained by a combination of theses of two theoretical schools in international relations: the rationalist one – neorealism and neoliberal institutionalism, and the constructivist one – social constructivism, since the decisions on the expansion were of a political nature, and not only of a technical nature (based on prescribed criteria for admission to membership). The author also points out that international relations theoreticians have not formed a full picture of NATO's actions in the post-Cold War period. After the second round of expansion in 2004 and the admission of seven new countries from Central and East Europe, NATO has directed its policy toward two regions: the Western Balkans and the Black-Sea region as potential sources of instability, and key areas for projecting interests toward the crisis spots in the Mediterranean, Middle East and Central Asia. The author analyses the policy of NATO's expansion into the Western Balkans, and seeks to explain the decisions that stood behind the policy of NATO's expansion into this region.

KEYWORDS policy of NATO's expansion, the Western Balkans, rationalist theory in international relations, constructivist theory in international relations